

ELS RENOMS : UNA APORTACIÓ SINGULAR ALS ESTUDIS DE DIALECTOLOGIA

Anna-Maria CORREDOR PLAJA
Universitat de Girona

No és pas el primer cop que faig una aportació, modesta, als estudis d'Onomàstica basant-me en un llistat de sobrenoms, però sí que és la primera vegada que m'he plantejat d'analitzar aquests antropònims des del punt de vista de les divergències o desviacions lingüístiques que presenten en comparar-los amb el funcionament normatiu de la llengua estàndard. L'objectiu d'aquesta comunicació és doncs analitzar alguns d'aquests trets basant-me en l'estudi d'un corpus d'uns 400 renoms del municipi de Pals (Baix Empordà).

Moreu-Rey (1980, p. 61) senyala la importància dels renoms a l'hora d'entendre la sensibilitat o la psicologia d'un poble i també el seu valor per a una millor intel·ligència de la llengua. Subconjunt independent dins del conjunt de la llengua, els renoms, ja siguin individuals o col·lectius, presenten, efectivament, una sèrie de característiques que els converteixen en una parcel·la particular i digna d'estudi.

D'entrada cal considerar que els renoms, encara que molt arrelats, són apel·latius no reconeguts legalment i d'ús gairebé exclusivament oral: és cert que hi ha renoms documentats que figuren com un afegitó del cognom d'un individu, tanmateix avui en dia els renoms es diuen però, en general, no s'escriuen, almenys en documents oficials. El fet de ser noms extralegals, els dóna un caire atraient i de vegades fins i tot misteriós; pensem que hi ha renoms de significat entenedor (aparentment transparents) mentre que d'altres són, ja d'entrada, de significat no fàcilment accessible: això permet de considerar-los com una mena de microllengua, només intel·ligible en el seu àmbit d'origen. Els renoms tenen les seves pròpies normes de creació i funcionament, que poden o no coincidir amb les de la llengua normativa: un renom pot sorgir en qualsevol moment i circumstància i sense obeir d'altra regla que la d'expressar amb un apel·latiu algun aspecte relacionat amb un individu.

Feta aquesta breu introducció, passo a exposar les característiques observades en la creació i ús dels renoms, a nivell fònic, morfològic, lèxic i semàntic.

En fonètica, el que és més destacable és la presència en alguns renoms de la iodització i la transformació de [v] en [u], que són trets fònics característics, entre d'altres, de la parla del Baix Empordà; alguns exemples d'aquests fenòmens són: *l'Abèia, el Coniet, en Paiella, en Bavàia, la Blaua*.

En el pla morfològic, cal remarcar en primer lloc l'ús de diferents mots introductors: en els renoms individuals, si pel femení trobem generalment l'article *la*: *la Xibeca, la Ràdio, la Canana*, pel masculí, en canvi, l'article *el*, inusual a l'Empordà davant dels apel·latius masculins començats per consonant, coexisteix amb la partícula *en* i l': *el Conxo, en Nisso Flauta, l'Ardura*. En els renoms col·lectius, quan es tracta de renoms que no són noms de casa, els introductors són *els/les*: *els Colorins, les Maginetes*. Precedint els noms de casa, els introductors emprats són *ca* + article: *cal Mericano, ca l'Anna, ca la Quimeta Caritat, can Cosme, mas* precedit de l'article *el*: *el mas Bladó*, i més rarament, *casa* precedit de l'article *la*: *la casa Rufina*. Si comparem amb el funcionament de l'article a la llengua normativa, pel que fa als introductors de renoms individuals masculins, cal remarcar l'ús de l'article *el*: com he dit abans, aquest article no s'utilitza a l'Empordà davant dels antropònims masculins començats per consonant (*en Pau*, i no *el Pau*), en els renoms, en canvi, el trobem emprat en alternança amb *en*^o. Quant als introductors dels noms de casa, cal remarcar que si bé en algunes contrades hi ha alguna diferència entre l'ús de *ca* i de *mas* (Moreu-Rey, 1981) els renoms estudiats mostren que, actualment, els dos introductors s'utilitzen indiferentment per a designar masies fora del nucli urbà.

Cal senyalar també diversos aspectes relacionats amb el gènere i el nombre. Els renoms permeten l'ús d'un masculí per a designar un femení, i a l'inversa: noms com *el Tiudànic, la Cotorrita, l'Abèia, l'Anna, la Mòmia*, gramaticalment tenen un gènere, però emprats com a renoms en tenen un altre. Continuant amb el gènere, cal parlar de les feminitzacions i masculinitzacions: és freqüent la feminització dels cognoms, actuals o pretèrits, utilitzats en aquest cas com a renoms: *la Regarda*, del cognom Regard, *la Goua*, del cognom Gou; també es feminitzen els prenomes: *la Magina*, de can Magí, *la Davita*, de can David, els noms d'ofici: *la Bastera, la Cistellera* i els malnoms en general: *la Blaua*, de can Blau, *la Rectora*, de cal Rector, *la Xiua*, de cal Xiu, amb la qual cosa s'obtenen de vegades noms tan estranys com la *Shassa*, germana d'un individu anomenat *el Sha*. El fenomen invers, la masculinització, és igualment present en el corpus estudiat: prenomes com Basilissa, Conxa, Genoveva, Palmira, Clarita, han donat els renoms *can Besalls, el Conxo, el Vevo, en Palmiro* i *en Clarito*. La masculinització de vegades es produeix amb la modificació només del mot introductor: *en Caritat, en Misèria, en Coca, en Brillantina, en Paciència*, són alguns exemples.

Pel que fa al nombre, els renoms passen fàcilment de singular a plural en ser aplicats a més d'un individu del mateix parentiu: en Deri, cal Paísà, cal Titerrit, cal Xiu, han donat lloc a *les Dèries, els Paisans, els Tüerrits, els Xius*. En alguns casos, però, el mot introductor no concorda en nombre amb el renom: és el cas, per exemple, *d'el Tres Reis, en Mil homes, en Cagarrines, en Quilos, en Barbes*.

Seguint en el pla morfosintàctic, cal remarcar la formació de renoms per afèresi: *can Lai*, (del cognom Elai), *can Ni*, (de Sadurn), *can Nofre*, (d'Onofre); per apòcope: *can Quei* (de Queipiquer) o per d'altres transformacions (*Colomines*, per Coromines). És

^o Pel que fa a la forma femenina *na*, cal dir que només és emprada esporàdicament, bé per gent que encara sala, bé per gent que no sala i que vol designar algú amb un lleuger matís de mofa.

també freqüent la creació de renoms per derivació, de vegades amb sufixos normatius (*can Ciset, en Nanet, en Peret*) i de vegades amb la introducció de sufixos totalment inusuals: per exemple, el cognom Boix dona *la Boixarringa*, el cognom Regard, *en Regardín*, el nom comú *cotorra* deriva en *la Cotorrita*.

Les peculiaritats morfosintàctiques dels renoms fan que aquests antropònims ofereixin una riquesa lèxica extraordinària. Fins aquí, els renoms que he citat són gairebé tots simples. Però els renoms es presenten sovint compostos i amb estructures diverses, diferents sovint de les que presenten els noms compostos de la llengua estàndard. Com que en un estudi anterior (Corredor Plaja, 1992) ja vaig exposar els esquemes morfosintàctics dels renoms compostos, enguany només citaré els que em semblen més expressius; en primer lloc hi ha el sintagma format per un verb conjugat en present, 3a persona del singular, i un nom comú: *en Bat-Ferro, en Rebenta-Pianos, en Rebenta-Tractors, en Xafa-Merdes, en Mata-Pobres*. Una altra estructura és la formada per un prenom o cognom i un sintagma nominal precedit de la preposició *de*, en el qual hi ha un nom comú que designa algun concepte estretament relacionat amb l'individu: *en Pere dels Elàstics, el Nen de les Sopes*. Els topònims també funcionen de vegades com a antropònims: és el cas de *la Rambla de santa Mònica*, o bé es combinen amb un prenom o cognom: *la Rosa de la Botiga Nova, el Tet de l'Estany, en Met de Plaça, en Pere de la Caixa*. Són també molt curiosos els renoms que són expressions delocutives. Poden reflectir defectes de parla o onomatopèies, admetent fins i tot variacions de gènere i nombre: *el Ca-Cac, el Xiu, en Menèia, en Papam, en Pitu Bòria, en Nyigus, en Nyenya, e Uipius*. En d'altres casos, és transcrita tota una frase i això produeix uns renoms tan poc corrents com: *la Maria te refot, en Ja vus ho lo diré, en Sí senyora, en Ja sóc aquí*.

L'absència de normes o, més ben dit, la infracció de les normes lingüístiques, facilita la creació de mots nous. Abans he citat l'exemple de *la Shassa*, però n'hi ha d'altres. A partir de la paraula *púrria*, tenim *el Purri*, de *Xauxa*, tenim *el Xauxo*, el mot *bola* (en el sentit de *mentida*) ens dona *el Bolero*, de *trompa* (en el sentit d'anar *trompa*) tenim *el Trompet*, el mot *cartutxo* es converteix en *la Cartutxa*, de *llum*, apareix *el Llumero*, *el Neulero* és derivat de *neula* i el verb *espigolar* ha originat *l'Espígol* per referir-se a una persona que anava a recollir espigues: en aquest darrer cas cal notar que la llengua normativa ja té un mot, *espigolaire*, per a designar la mateixa cosa. Tant la introducció de nous mots com el fet que un mot normatiu sigui substituït per un altre, fan palesa la capacitat creativa dels humans.

Seguint en el pla lèxic, cal dir que castellanismes i algun gal·licisme també s'infiltra en el món dels renoms sense cap mena de complex; alguns exemples dels primers són: *en Cerilla, el Sueco* (traducció d'*esclop* i no de *suec*), *el Vereno, el Rubio, el Borrico, el Pistolero, el Manco de Lepanto, en Mira-Cielos, el Nene, el Barberillo, la Depresiones, el Mericano, el Xino, el Murciano*. Com a gal·licismes mencionaré *el Messié i la Madam* i en *Dimoselo*, derivat del francès *demoiselle*.

En el corpus estudiat s'hi troben igualment alguns mots o expressions d'ús local com ara *cutinc*, equivalent a *garri* (*la Maria cutinc*), *quedar-se blau*, que té el sentit de *quedar-se sense diners* (*en Blau*), *te refot !*, per expressar sorpresa (*la Maria te refot*).

La creativitat i l'humor de la vox populi es manifesten també en nombrosos renoms mitjançant el recurs de la metàfora. Vegem-ne alguns exemples: *els Titius* (són ecologistes), *el Boc* (pel seu caracter testarrut), *la Xibeca* (té veu rogallosa), *la Ràdio o*

la *Televisió* (estava al corrent de tot i ho explicava per les cases), *el Vereno* (pel seu mal geni, sempre renegava), *l'Abèia* (per la seva veu dolça que fèia com un zum-zum), *la Canana* (per la seva pell fosca i el seu mal caracter), *la Mòmia* (sorrut i antipàtic), *el Tres Reis* (per la fressa que feia quan passava amb el carro), *la Tauleta de Nit* (petit, gras i bellugadís). Tots aquests renoms, transparents semànticament, perdrien tot el seu sentit si desconeixéssim el context en què foren creats ; és l'explicació contextual, extralingüística, la que els dóna tot el valor que tenen. Permeteu-me que us comentï el cas del renom *en Tangas* : un pot pensar que el mot fa referència a un individu que acostuma a dur aquesta peça de roba, o que en fabrica, o que en ven, o... mil coses ; i bé, es tracta de l'afèresi del cognom *Hontangas*. Per tant, es pot dir que mai copsarem tot el valor d'un renom si no n'aconseguim la informació extralingüística pertinent.

Vull fer notar també la presència en el corpus de mots de significat gens entenedor, recollits oralment i presentant, per tant, una grafia dubtosa ; és el cas de *la Beleranda*, *el Lilet*, *el Vocai* (Bocai ?), *en Xerina*, *en Xaliri* i alguns altres, tinc l'esperança de trobar-ne alguna pista en algun document escrit, però fins avui, la recerca ha estat infructuosa.

De tot el que acabo d'exposar crec que se'n pot treure la conclusió que els renoms, que constitueixen dins de la llengua un món totalment a part, reclamen una atenció especial. Antropològicament, o socialment, o psicològicament, d'altres estudiosos ja ho han senyalat, són una font inesgotable que ens ajuda a conèixer el comportament d'un poble : els renoms ens plasmen la manera de sentir, de viure, de comportar i, per què no ?, de sobreviure a la rutina quotidiana. Lingüísticament, hem vist que fruit de l'esperit creatiu desenfrenat dels humans, els renoms ens ofereixen tota classe d'infraaccions de la llengua normativa, però alhora són un testimoni molt valuós per tot el que poden aportar a l'estudi de la parla d'una determinada zona.

Bibliografia més consultada

- Alcover, A. M. ; Moll, F. de B. (1968) : *Diccionari català-valencià-balear*. Ed. Moll. Palma de Mallorca.
- Cabré, M.T. ; Rigau, G. (1985) : *Lexicologia i semàntica*. Enciclopèdia catalana. Barcelona.
- Corominas, J. (1976) : *Entre dos llenguatges*. Vol I. Curial. Barcelona.
- Corredor Plaja, A.-M. (1991) : "Classificació semàntica dels motius de Pals (Baix Empordà)", *Butlletí interior*. Societat d'Onomàstica. Barcelona. Vol. XLVI (ps. 56-64).
- Corredor Plaja, A.-M. (1992) : "Els motius de Pals (Baix Empordà) : algunes consideracions, seguides d'una classificació semàntica", *Butlletí interior*. Societat d'Onomàstica. Barcelona. Vol XLIX (ps. 487-495).
- Fabra, P. (1993 [1956]) : *Gramàtica catalana*. Teide. Barcelona.
- Miralles i Monserrat, J. (1980) : "Normes per a l'aplec i l'estudi dels malnoms", *Butlletí interior*. Societat d'Onomàstica. Barcelona. Vol. I (ps. 29-37).
- Moreu-Rey, E. (1980) : "Reflexions sobre malnoms de Mallorca, Menorca i Eivissa", *Randa*. Nº 10. Curial. Barcelona. (ps. 51-61).
- Moreu-Rey, E. (1981) : *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Ed. Millà. Barcelona.

Veny, J. (1985): *Introducció a la dialectologia catalana*. Enciclopèdia catalana. Barcelona.

Veny, J. (1987): *Els parlars catalans*. Ed. Moll. Palma de Mallorca.

Intervenció de Xavier Mas Gibert :

Sobre el malnom Xerina, veure la novel·la "La summa kaòtica" de Ventura Ametller, pseudònim del veterinari Clavaguera que si bé exerceix a Mataró és de Pals (Empordà) i anomena així a un personatge d'aquest poble. Si la Sra. Corredor ho vol, puc posar-la en comunicació amb aquest novel·lista.

Resposta d'Anna Ma. Corredor Plaja :

Agracixo molt al senyor Mas que em posi en contacte amb el veterinari Clavaguera per veure si ell coneix la motivació del malnom "Xerina" amb què ell anomena un dels personatges de la seva novel·la, ja que els que porten aquest renom (els de Can Xerina) en desconeixen l'origen.